

Uit de ochtendnevels: de contouren van Holland

Door Dick de Boer

Van 2009 tot 2013 werkten historici en historisch en sociaal geografen uit 12 landen in het kader van de European Science Foundation samen in het programma EUROCORECODE, wat als acroniem staat voor European Comparisons in Regional Cohesion, Dynamics and Expressions. Het derde grootste project was *Cuius Regio*. Die titel is een knipoog naar de bekende uitspraak van de Godsdienstvrede van Augsburg (1555): *Cuius regio, eius religio*, dus 'wie de baas is in een regio, bepaalt wat daar het geloof is', maar bedoelt de vraag te stellen wie eigenlijk inhoud en lot van een regio bepalen. Het doel was namelijk een analyse van de samenbindende en uiteendrijvende factoren die de verbondenheid van groepen personen aan regio's hebben bepaald, alsmede de samenhang binnen regio's. Dat project bestudeerde 9 regio's ruwweg gedurende de periode 1200-1900, met de nadruk op regio's die omstreden zijn of door moderne grenzen doorsneden zijn. Holland hoorde daar dan ook niet bij, maar wel de regio die kan worden omschreven als Gelre en het Midden-Rijngebied.

Het hele programma sloot aan bij het nieuwe belang dat regio's en de manier waarop zij door de tijd van karakter veranderen, hebben gekregen in een Europa waarin oude en nieuwe regio's een steeds grotere rol lijken te gaan spelen. Regio's worden beschouwd als de bouwstenen die als gevolg van een langdurig clusteringsproces zijn opgegaan in steeds grotere politieke verbanden en die gelijktijdig in zekere zin de natiestaat ontkennen. Regio's zijn minder geïnstitutionaliseerd, of geformaliseerd dan politieke eenheden als graafschappen, hertogdommen, provincies of departementen en gelijktijdig zijn het landschappelijke entiteiten waaraan de identiteit van grote groepen zich gemakkelijk laat binden.

De benadering van regio's door historici wordt tot op de dag van vandaag beheerst door het nationale en het dynastieke paradigma. Dat wil zeggen dat als de historische ontwikkeling van regio's wordt beschreven, enerzijds vaak in de eerste plaats wordt gekeken naar de rol die dynastieën hebben gespeeld bij de vorming van een regio – of minstens bij de ontwikkeling van de belangrijke instituties in zo'n regio en als ijk- en focuspunt van de beeldvorming in en over die regio. Anderzijds gebruiken historici, zeker voor de periode van het Ancien Regime, een territoriaal begrippenapparaat waarin de nadruk ligt op de geleidelijke en als onvermijdelijk gepresenteerde integratie van regio's in naties en staten.

Regio's verdwijnen als sociaal-culturele eenheden vaak achter de waarnemingshorizon van de historicus, omdat de historische bronnen waardoor we die regio's moeten leren kennen vooral het resultaat zijn van de administratie die heersers en instellingen bijhielden. We leren historische regio's dus vooral kennen in hun gepolitiseerde, dynastieke gedaante. Het is een benadering waarin de archeologie tot dusverre – ten onrechte – niet tot nauwelijks een rol speelt.

Uiteraard speelt het fenomeen van de begrenzing een essentiële rol. Een natuurlijk landschap – en daarmee de regio als landschappelijk fenomeen – wordt door natuurlijke gegevenheden in letterlijke zin bepaald. Kust, woud, rivier, veenkussen, kloof, woestijn zijn de zones en de lijnen die de ruimten afbakenen. Bij de geïnstitutionaliseerde gepolitiseerde variant van een landschap, kunnen de grenzen natuurlijke lijnen volgen, maar stellen macht en ambitie kunstmatige grenzen, grenspalen, demarcatielijnen, prikkeldraadversperringen, Berlijnse en Mexicaanse muren, ijzeren gordijnen. Het is tekenend dat het woord *pale* pas vanaf 1277 gedocumenteerd is, en het daarvan afgeleide *paelsceydinghe* pas omstreeks 1350, terwijl het woord *grense* pas opduikt in 1573, als afleiding van een Slavisch woord (Russisch: granitsa, Pools: granica, Boheems: hranice), dat in de 13de eeuw in de oostelijke

gewesten van het Duitse Rijk en daarmee in het Middelhoogduits werd overgenomen. Het woord *mark* was zeker ouder, maar duidde eerder een grenszone dan een 'harde' grens aan. Het lijkt er dus op dat in de periode die door dit symposium wordt afgedekt er nauwelijks een begrippenapparaat bestond dat recht deed aan de behoefte tot begrenzing die voortkwam uit de territorialisering van de macht en de politisering van regio's.

Tegen over de historische insteek, staat de moderne benadering van vooral sociaal- en historisch-geografen en antropologen. In 1994 karakteriseerden de Duitse cultureel antropologen Beatrice Ploch and Heinz Schilling regio's, in een bundel *Die Wiederkehr des Regionalen. Über neue Formen kultureller Identität*, als 'landschappen van handeling, betekenis en ervaring'. De implicatie daarvan is, dat regio's verschillen van hun gepolitiseerde evenknieën of opvolgers door hun dynamisch karakter: het zijn ruimtelijke entiteiten die worden geconstrueerd en gedeconstrueerd, als producten van sociale activiteit.

Omvang speelt bij dit regiobegrip alleen een relatieve rol. De Duitse historisch-geograaf Hans Heinrich Blotvogel beschouwt regio's als ruimtelijke entiteiten boven het lokale en beneden het nationale niveau, waarbij hij een onderscheid maakt tussen 'Realregionen', 'Tätigkeitsregionen' en 'Wahrnehmungs- of Identitätsregionen'. Daarbij staat het begrip 'Realregionen' voor politiek gedefinieerde, en geconcretiseerde geo-fysieke landschappen 'Tätigkeitsregionen' zijn 'handelingsruimten', d.w.z. gebieden die een gezamenlijkheid kennen op economische, cultureel en sociaal gebied. Met 'Wahrnehmungs- of Identitätsregionen' bedoelt hij de ruimtelijke entiteiten waarvan een '*corporate identity*' kan worden aangegeven, die als idee bestaan, een ideologie weerspiegelen of die uitdrukking geven aan een territoriale traditie.

Dit onderscheid komt enigszins overeen met de verdeling die de meest spraakmakende regio-socioloog, de Fin Anssi Paasi, maakte. Hij ziet regio's vooral als 'complexe samenstellen van instellingen, sociale relaties en macht, die als institutionele structuren en processen voortdurend gevormd worden en veranderen. Deze benadering is geleidelijk door historici, vooral voor de meer recente geschiedenis overgenomen. Voortbordurend op het internationaal discours is voor *Cuius Regio* voor de periode vanaf de volle middeleeuwen aanvankelijk gekozen voor een ruime definitie van regio als 'een geo-cultureel gebied dat in grootte kan variëren en dat door haar inwoners en door anderen wordt beleefd en uitgedragen als een duidelijk onderscheiden entiteit, die zijn identiteit ontleent aan economische, sociale, politieke, institutionele, culturele (waartoe ook taalkundige en religieuze) en/of milieufactoren (zoals natuur, klimaat etc.) die in de loop van de tijd kunnen veranderen, zowel wat betreft relatief belang als hun wisselwerking'. Later is die sterk ingekort tot 'een dynamisch sociaal concept met een ruimtelijke verschijningsvorm, die wordt bepaald door belanghebbenden die hun regio ervaren, creëren, aanhangen, uitdrukken, ontkennen en bevestigen, vormen en veranderen'. Daarmee is regio nog duidelijker een grootste gemene deler van vele identiteiten en regionaliteiten die in een regio kunnen samenkomen. Dit geeft bovendien alle sociale en politieke lagen en groeperingen die betrokken zijn bij een regio – van dynastiek heerser tot koopman en van handwerksman tot kunstenaar - hun plaats in een functionele analyse van de dynamiek van regionale samenhang en ontwrichting. Door de inbreng van concepten uit de culturele antropologie en de sociale geografie en een comparatieve benadering kan aldus aan regionale geschiedenis een nieuwe dimensie worden gegeven.

Wat heeft dit alles met de dageraad van Holland te maken? Ik hoop dat u begrijpt: ALLES. Wij zijn gewend, door de loop die de historiografie in de afgelopen eeuwen heeft genomen, om naar Holland te kijken in de geïnstitutionaliseerde, politieke vorm, als graafschap, later provincie, en nog later twee provincies. In die benadering zijn de graven degenen die 'hun' graafschap hebben vormgegeven en ingevuld. De biografieën van de graven zijn daardoor meestal belangrijker geweest dan de biografie van het landschap en haar bewoners. Deze institutionele benadering heeft enorme winst opgeleverd, en is nog steeds productief. Dankzij de analyse van grafelijke oorkonden en rekeningen leren we niet alleen het handelen

der dynasten en hun kring van vertrouwelingen kennen, maar krijgen we ook zicht op de samenleving, op de inwoners van hun graafschap. En op die manier waarop die laatsten hun belangen behartigden. We hebben leren inzien dat stadsrechten (en andere voorrechten) die formeel door de dynast werden uitgevaardigd en verleend, vaak het resultaat waren van initiatief van onderop, de belanghebbenden dus. Later vanmiddag gaan we daarover opnieuw interessante zaken horen. En het dichtst bij een benadering van onderop staat uiteraard de oer-variant van het poldermodel: het ontstaan van waterhuishoudkundige structuren, van de aanleg van dijkes en afwateringsloten, via kroosheemraden en heemraden tot de grote heemraadschappen.

Gelijktijdig is die institutionele preoccupatie, bewust of onbewust, misleidend. De geschiedenis van Holland zou eerder de geschiedenis van een regio moeten zijn dan de geschiedenis van een machtsstructuur, eerder de geschiedenis van een sociaal-cultureel landschap dan van een (fictieve) mini-eenheids-staat. Daar valt grote winst te behalen. Daarom is het verheugend dat de provincie Zuid-Holland, samen met de gemeente Vlaardingen, het initiatief heeft genomen de vroege geschiedenis van Holland opnieuw op de historische agenda te zetten.

Daarmee wordt in zekere zin een oude traditie nieuw leven ingeblazen, als we tenminste de jaren 70 van de vorige eeuw al oude traditie mogen noemen. De vroege geschiedenis van Holland was (als we even de 18de-eeuwse houthandelaar Jan Wagenaar vergeten) lang het domein van academische geleerden, zoals Kluit rond 1800 en Gosses aan het begin van de vorige eeuw. In een mooi artikel 'Tussen amateur en professional. Nederlandse regionale geschiedenis in de eerste helft van de 20e eeuw' schetste Maarten Duijvendak in 2013 hoe dankzij inspanningen van amateurs en professionals nieuwe benaderingen en ideeën ingang vonden. Maar pas vanaf het midden van de 20ste eeuw betreden ook wat we vrije-tijds-historici kunnen noemen werkelijk het domein waarop nog steeds academische kanonnen zoals J.F. Niermeijer, D.P. Blok, H. van der Linden en J.G. Kruisheer het schootveld beheersten.

In 1960 werd Wybe Jappe Alberts zelfs in Utrecht bijzonder hoogleraar in de interregionale geschiedenis, in het bijzonder van middeleeuws Oost-Nederland en West-Duitsland. In zijn oratie op 20 maart 1961 brak hij een lans voor onderzoek naar de interregionale betrekkingen tussen de middeleeuwse territoria en voor de beoefening van 'geschichtliche Landeskunde' naar Duits voorbeeld. Hij was met die interesse zijn tijd vooruit, in zijn benadering echter ouderwets. Bij zijn emeritaat in 1970 werd zijn leerstoel meteen opgeheven. Hij gaf dan ook geen universitair afscheidscollege, maar hield een rede in het Gelderse provinciehuis in Arnhem, waarin hij stelde 'dat het er naar uitziet, dat de voortzetting der werkzaamheden op het gebied van de lokale, regionale en interregionale geschiedenis in nog sterkere mate dan tot nu toe in de 'randgewesten' en in hoofdzaak buiten Utrecht zal moeten geschieden'. In kringen van lokaal- en regionaal-historische verenigingen genoot hij dan ook meer aanzien dan aan de Utrechtse Universiteit.

Het zou tot 2001 duren voordat Duijvendak in Groningen een bijzondere leerstoel regionale geschiedenis (vanwege de Vereniging voor Hoger Landbouw Onderwijs) zou gaan bekleden, die inmiddels is vervangen voor het ordinariaat in de sociaal-economische geschiedenis.

In de jaren 70 vonden liefhebbers en professionals in Holland in de Historische vereniging Holland een platform en in het historisch Tijdschrift Holland een forum. Aan de universiteiten – vooral die van Leiden en Amsterdam - bood dezelfde periode ruimte voor medewerkers en studenten om zich aan de Hollandse geschiedenis te wijden. Toen ik als promovendus aan mijn proefschrift werkte over de effecten van de pestepidemieën in Holland, organiseerde het (toen nog niet Koninklijk) Nederlands Historisch Genootschap in oktober 1973 in Driebergen een congres dat geheel aan de feodaliteit was gewijd. Op de terugweg werd het idee geboren een 'Werkgroep Holland 1300-1500' op te richten. Op de oprichtingsvergadering in 1974 hield H.P.H. Jansen een lezing over het destijds gestrande plan om een

vervolg te maken op de editie van de rekeningen uit het Henegouwse Huis. Ruim twee decennia hield de werkgroep stand, met mooie lezingen, een reeks dissertaties en de kloeke delen van de Kruisjaren uit de Beierse Periode als resultaat.

In dezelfde periode ontwikkelde ZWO, dat spoedig omgedoopt zou worden tot NWO, het concept van een Stichting voor Historisch Onderzoek, onderverdeeld in werkgemeenschappen 'in oprichting'. Tot het eind van de 80er jaren pendelde ik min of meer heen en weer tussen de besturen (die commissies heetten) van de Werkgemeenschap Middeleeuwse Geschiedenis en de Werkgemeenschap Lokale en Regionale Geschiedenis. Vooral die laatste bracht een gemêleerd gezelschap samen wat soms leidde tot bizarre discussies tijdens vergaderingen. Hoe bizar die waren besepte ik eigenlijk pas toen ik las hoe die verwerkt waren in het werk van de man met wie ik na de vergaderingen regelmatig een treincoupé deelde: Voskuil, *het Bureau*. Het was de periode waarin onderzoek naar de geschiedenis van dorp, stad en streek nog volop meetelde aan de universiteit.

Geen wonder dat in september 1978 door een gelukkige samenwerking van de Utrechtse hoogleraar middeleeuwse geschiedenis F.W.N. Hugenholtz, de Amsterdamse hoogleraar Toegepaste chemische thermodynamica en amateurarcheoloog E.H.P. Cordfunke en het Comité Oud-Muiderberg het eerste Muiderberg-symposium werd gehouden. Het resulteerde in de bundel *Floris V – Leven en werken*. Uiteindelijk zou het een reeks van 6 symposia worden, eens in de drie jaar gehouden, met die over *Holland en het water* in 1993 als laatste.

Het vijfde symposium was gewijd aan het thema *Holland in Wording* en werd geopend met een schitterende analyse door D.P. Blok, 'Holland sinds Gosses, de vorming van het graafschap opnieuw bezien', die nog steeds een ijkpunt biedt voor verder onderzoek.

Het initiatief tot het houden van het symposium van vandaag pakt die draad dus weer enigszins op. Maar sindsdien is er een kentering gekomen: het vooroordeel dat lokale en regionale geschiedenis 'Geschiedenis met een kleine g' zou zijn, lijkt weer teruggekeerd in de universitaire wereld. Niet omdat de onderzoekers niet willen; er zijn het laatste decennium prachtige studies verschenen over ridderschap in Holland en Zeeland, stadsgeschiedenissen etc., en niet omdat het publiek er niet in geïnteresseerd zou zijn, maar omdat de dwangbuis van de publicatieplicht in steenkool Angelsaksisch (want de meeste beoordelaars lezen geen Frans of Duits meer) in gerenommeerde internationale A-tijdschriften de jongste academische generatie afschrikt om in lokale en regionale media te publiceren. Slechts een beroep op de zo broodnodige 'valorisatie' legitimeert presentaties voor een breder publiek; en daar ligt dat ook een mooie opgave. Daarnaast heeft de nieuwe Bachelor-Master-structuur als gevolg gehad dat veel training in archiefonderzoek aan de hand van lokale archieven, naar de achtergrond is verdwenen. Wie doordringt tot de research-master en het promotietraject kan zich nog steeds ontwikkelen tot een uitstekend onderzoeker naar de wortels van onze Hollandse identiteit, maar als geheel laten de universiteiten vrij algemeen kansen liggen.

Het is een mooie vrucht van de afgelopen decennia dat buiten het domein van de beroeps-historici de beoefenaars van dit mooie vak uit liefhebberij en de archeologen zich nadrukkelijker zijn gaan roeren. Daar waar er – vooral voor de vroege en volle middeleeuwen – nauwelijks meer nieuwe schriftelijke bronnen ontdekt kunnen worden, en de winst vooral moet worden gezocht in het telkens weer kritisch bevragen en aan elkaar relateren van de bekende teksten, blijft de archeologie nieuwe puzzelstukjes blootleggen van een land waarvan we denken dat elke vierkant meter al 20 keer op de schop is geweest. Terecht huldigt de archeologie het standpunt dat er slechts gegraven wordt, en de bodem verstoord, als en waar er sprake is van noodzaak, door bedreiging van het bodemarchief. Die noodzaak komt vooral voort uit de aanleg van Vinex-wijken, weg-tracés en HSL-lijnen (vooral met ondertunneling) en levert steevast verrassingen op als er daadwerkelijk wordt gegraven. Denk aan de Merovingische nederzetting

Oegstgeest in een oksel van de Oude Rijnloop, hier vlakbij, recent onderzoek in een lus van een oprit van de A-44, of opgravingen in Leiderdorp die een brug slaan naar waarnemingen van Braat in 1951. Daardoor krijgen baanbrekende studies zoals die van Peter Henderikx, *De beneden-delta van Rijn en Maas. Landschap en bewoning van de Romeinse tijd tot ca. 1000* (in 1983 als dissertatie verdedigd en in 1987 in handelseditie verschenen.) en Menno Dijkstra, *Rondom de mondingen van Rijn & Maas. Landschap en bewoning tussen de 3e en 9e eeuw in Zuid-Holland, in het bijzonder de Oude Rijnstreek* (uit 2011), een nieuwe dimensie. Beiden probeerden – met ruim een kwart eeuw interval - een multidisciplinaire benadering toe te passen, de een vanuit het specialisme van oorkondestudie en naamkunde en de ander vanuit de archeologie.

Gelijktijdig tonen de ‘amateurs’ zich steeds productiever. In wezen hoort Cordfunke al decennia tot die categorie, en als recente voorbeelden noem ik (als een relatief willekeurige keuze) de studies van Freek Lugt, *Het goed van Oestgeest. De Middeleeuwen in Oegstgeest, Poelgeest, Kerkwerpe, Rijnsburg en Nieuw-Rhijngest* (uit 2009) en *Het ontstaan van Leiden. Over de burggraaf, de ontginning, de opwas, het stadsrecht* (uit 2012), van Mathieu Fannee, *tLant te Waremunde. Een studie over Warmond in de middeleeuwen (1100-1400)* (uit 2014) en Kees Nieuwenhuijsen, *Strijd om West-Frisia. De ontstaansgeschiedenis van het Graafschap Holland 900-1100* (uit 2016). Al dergelijke studies hebben met elkaar gemeen dat ze een grote liefde voor hun onderwerp uitstralen, dat ze proberen een groot publiek te bereiken en dat ze door een mengeling van onbevagenheid en nieuwsgierigheid vragen stellen bij vertrouwde (soms zelfs verstokte) interpretaties. Dat ze daarbij wel eens te gemakkelijk naar een nieuw verworven overtuiging toe redeneren, of wel erg dicht bij een bron blijven, wordt naar mijn mening ruim gecompenseerd door het belang van het leveren van nieuwe bouwstenen voor het bouwwerk dat geschiedbeeld heet. Juist op dat punt is de dialoog tussen alle deelgebieden van de geschiedbeoefening en tussen alle soorten beoefenaars van een immens belang. Het verleden komt tot ons door een veelvoud aan ‘getuigenissen’, van bewuste en onbewuste uitingen van leven en denken van onze voorouders. Geen daarvan heeft een alleenrecht op representativiteit of betrouwbaarheid. Iedere bron krijgt pas wezenlijk betekenis dankzij de vragen die de onderzoeker er aan stelt.

Op het symposium ‘Holland in Wording’ stelde ik 24 jaar geleden vast dat we te vaak de neiging hebben de geschiedenis van territoria te interpreteren vanuit het ons bekende eindresultaat en dat het een anachronisme is om uit te gaan van de synonymie van een machtsgebied en een geografisch territorium. Als ik dat nu tegen het licht houd, met de ervaringen van de laatste jaren in het *Cuius regio*-project als bagage, ben ik eens te meer van de juistheid van die constatering overtuigd. Als we kijken naar de landschappen waaruit het vroegmiddeleeuwse Vlaams-Friese kustgebied was opgebouwd, en waarvan door de mist van de tijd de namen tot ons zijn gekomen zoals Westergo, Texla, Kinnem, Marsum, Scaldis, Walacria, Flandria of Isseretia om zo’n gouw of ‘pagus’ aan te duiden, dan was het compleet onvoorspelbaar hoe die zone gegroepeerd zou raken in graafschappen en hoe die in een voortdurend proces van hechting en onthechting uiteindelijk zouden uitgroeien tot onderdelen van diverse naties. In zijn bijdrage aan de special van het tijdschrift *Holland* uit 1999 *Duizend jaar Holland* constateerde Jan Burgers terecht dat die oude gouwen – zelfs als een grenszone ruwweg was aangeduid, als Suithardeshaga, Fortrapa of Horas Rheni – nauwelijks eenduidig zijn te lokaliseren. Zelfs als de omvang van een middeleeuws territorium min of meer vast te stellen is – en in de loop van de eeuwen de grenzen duidelijker worden – dan blijft een graafschap of hertogdom meer een machtsstructuur binnen een pluriform territorium – een regio dus. Een regio waarbinnen de meeste aspecten van bestuur en leven zich lang buiten de controle van de heerser voltrokken. Het is dan ook begripmatig aanzienlijk helderder om zeker in Latijnse aanduidingen als *comes hollandiae* de genitief vorm van de naam van het gebied te interpreteren als een zogenoemde genitivus locativus: dus niet te vertalen als graaf **van** Holland, maar graaf **in** Holland.

In wezen worstelde de middeleeuwse mens zelf al met het onderscheid van *regio* en *provincie*, van landschap en bestuurlijk territorium. Het is een onderscheid waarvan de Europese ontwikkelingen in de laatste decennia ons meer dan tevoren bewust hebben gemaakt. In twee oudere publicaties gebruikte ik citaten uit de encyclopedie die de franciscaan Bartholomeus Anglicus waarschijnlijk tussen 1242 en 1247 schreef onder de titel *De Proprietatibus Rerum*. Pas toen ik daar recent nog eens naar keek, viel mij op dat het hele boek XV van dat werk, waarin een groot aantal geografische beschrijvingen is opgenomen, de titel draagt *'De regionibus et provinciis'*, dus over regio's en provincies, waarbij sommige provincies met de onderverdelingen van zijn orde overeenkomen. Als je die allemaal leest, is het opvallend dat hij de meeste van zijn lemmata vormgeeft als beschrijvingen van landschap, milieu, bevolking en gewoonten; dus eerder als regio's.

In een Europa waarin de territorialisering nog pas in de kinderschoenen stond, de ontwikkeling naar de staat een onbekend perspectief was en het grillig verloop van het afbreken en samen twijnen van dynastieke lijnen nog tot snelle veranderingen kon leiden, was dat inderdaad de beste oplossing. Laten we in dat besef nog een keer naar de beschrijving van Holland aan het einde van de voor dit symposium gekozen periode kijken:

'Holland is een zekere kleine provincie, gelegen nabij de mondingen van de Rijn, waar die in de zee uitmondt, die strekt tot Brabant in het zuiden, naburig is aan Friesland in het oosten, verbonden met de Britse Oceaan (de Noordzee dus) in het noorden, en nabij aan Vlaanderen aan de westkant. Het is een moerassig en waterrijk land, bijna als een eiland en aan alle kanten omringd door de armen van de zee en de rivier de Rijn. En het heeft veel meren en vijvers en erg goede weidegronden en is daardoor goed voorzien van trekdieren, vee en lastdieren. De grond is op de meeste plaatsen heel vruchtbaar en er zijn op veel plaatsen bossen, waar je veel nuttige soorten wild vindt. Op de meeste plaatsen bevat de grond brandbaar materiaal, waaruit materiaal wordt gemaakt om hun kachels mee te branden. Dit land is heel welvarend dankzij de rijke koophandel die er over zee en rivier wordt getransporteerd. De hoofdstad heet in het Latijn Traiectum Inferius, maar Utrecht in het Duitse idioom, want het hoort tot Duitsland wat betreft ligging, gewoonten, heerschappij en zelfs taal. De bevolking heeft een elegante bouw, robuuste kracht, een onverschrokken geest, een charmant voorkomen en een eerlijk gedrag, men is Godvruchtig trouw en vreedzaam tegenover anderen en is minder geneigd tot berovingen dan andere Duitse naties.'

Verschillende aspecten van deze tekst zijn opmerkelijk: allereerst de positionering van Holland tegenover andere regio's, dan de milieu-karakteristiek, met nadruk op de natuurlijke hulpbronnen en hun exploitatie. Brabant, Vlaanderen en Frisia worden duidelijk als geografische referentie gebruikt en niet als politieke eenheden. Het enige woord dat naar machtsstructuren verwijst is 'heerschappij', als Holland tot de Duitse landen wordt gerekend. Verder is het vooral een sociaal-geografische tekst die recht doet aan de karakteristieken van Holland, aan een Hollandse regionale identiteit. Misschien het meest intrigerend is de vermelding van Utrecht als hoofdstad van Holland, die toch eerder lijkt te wijzen op een notie van een 'groot-Hollands sociaal-geografisch landschap' dan dat het zou verwijzen naar het diocees Utrecht. Met andere woorden: de auteur creëerde een 'Holland-image' waarin geografie, sociaal-culturele en sociaal-economische aspecten het belangrijkste waren en politieke structuren en grenzen nauwelijks relevant. Hij presenteert dan ook een hypermodern aandoend middeleeuws regio-concept: zijn regio is een territoriale entiteit van onbestemde omvang, waarvan het karakter wordt bepaald door haar inwoners, hun sociale samenstelling, de taal, gewoonten en het karakter dat zij delen, hun manier van leven en de manier waarop zij van de natuurlijke omstandigheden gebruik maken.

Dit lijkt een argument te meer om het nieuwe onderzoek naar de vorming van Holland op te zetten volgens de uitgangspunten van het regio-begrip, waarbij grenzen en politieke instituties niet het belangrijkste zijn, niet de 'harde' instituties, maar de 'zachte' netwerken. Niet de structuren maar de

'stakeholders'. De mensen en hun gedragingen in een dynamische wereld. Dit symposium kan dan ook de start worden van een nieuwe speurtocht naar de wortels van wat Holland is en bindt. Het biedt een geweldige uitdaging aan alle beoefenaren van alle historische wetenschappen, van rechtshistorici tot literatuurhistorici, van archeologen tot genealogen, van sociaal-economisch historici tot historisch-geografen. Nog even voor de goede orde: in de korte samenvatting sluit ik af met het woord vrije-tijd-besteders. Dat is omdat maar al te vaak een negatieve lading wordt gegeven of verondersteld aan het woord amateur in het duo professional-amateur. Wij hebben elkaar nodig. Dus samen aan het werk, dan staan we sterk.